

en die Unie van Suid-Afrika. Veral die Wesfasade se geboue staan as tasbare bewyse van ons voorouers se energie en vooruitgang, 'n volkserfenis vir ons en ons kinds-kindere. Die insig word vandag as vanselfsprekend aanvaar, maar daar was diegene wat eens dit anders wou.

In 1947 word daar al in die Transvaalse Provinsiale Administrasie gemeen dat dit tyd geword het dat die TPA sy eie hoofkantoorgebou moet kry. In 1949 word so besluit en die stadsblok Kerkplein en Parlementstraat, Kerkstraat, Bosmanstraat, Pretoriusstraat word uitgekoop. Teen alle protes in word die ou ZAR Landdroeskantoorgebou in Pretoriusstraat, die ou winkels in Bosmanstraat en 'n paar ander gesloop en die huidige TPA-geboue verrys daar in 1953.

Uit hierdie omstandighede het die Genootskap Oud-Pretoria onder andere sy ontstaan in 1948 te danke. Die GOP was die eerste vegter vir die behoud van die Wes-fasade.

Met 'n wakende oog steeds op die Wesfasade het bewaringsbewuste Pretorianers in 1965 dadelik opgetree toe dit bekend word dat die provinsiale en sentrale owerhede 'n grandiose plan het wat strek vanaf Markplein (Strydomplein) tot by Potgieterstraat.

Dit sou insluit die sloping van die hele Wesfasade en die vervanging deur ultra moderne geboue vir die Poskantoor en TPA. Op die hoeke van Kerkstraat en Kerkplein-Wes sou twee magtige toringblokke van 50 verdiepings elk kom.

Groot protes volg. Op my inisiatief word die eerste poging tot gesamentlike optrede geleeds met 'n vergadering in die Constantiaklub waar twaalf liggeme verteenwoordig was. Die vergadering besluit om afvaardigings te stuur na die Administrateur, Minister van Poswese (die stryd vir die behoud van die ZAR se Staatsgimnasiumgebou het indertyd ook nog goeud) en Minister van Openbare Werke. Die afvaardigings se pleidooie word kortweg afgewys.

'n Kerkpleinwet kom met 'n amptelike Kerkpleinkomitee om beplanning te koördineer. Die toe al bestaande en nou ontbinde Hoofstadsbeplanningskomitee, geskep deur dr. Verwoerd, word geignoreer. Die protes neem in omvang en hewigheid toe, later tot by die Eerste Minister.

Toe kom daar die aankondiging dat van die toringblokke afgesien sal word en dat die Nederlandse Bankgebou behou sal word, die res word gesloop. Eers verligting by die bewaringsmense, dis ten minste 'n gedeeltelike oplossing. Maar die idee het nie ingeslaan by die betrokke owerheid as ontwikkelaars vir nuwebou of by die bewaringsmense nie. Dus die stryd word voortgesit.

Liggeme soos die Genootskap Oud-Pretoria, Stigting Simon van der Stel, S.A. Akademie vir Wetenskap en Kuns, Studiegroep van Pretoriase Argitekte, Burgerkomitee vir die Bewaring en Restourasie van Kerkplein en andere, neem deel aan die stryd vir die behoud van die Wesfasade.

Teen die tyd het ons al 1974 bereik en die owerhede en senior politici raak baie kiewelrig vir die bewaarders wat net nie wil stil bly nie. Daar word van owerheidskant gesê basta nou. Die druk laat die Stigting Simon van der Stel hom onttrek aan direkte deelname aan die bewaringstryd.

Dit gee direk aanleiding tot die ontstaan van die Burgerkomitee vir die Bewaring en Restourasie van Kerkplein, wat toe die leiding van die bewaringstryd oorneem. Die Burgerkomitee is 'n komitee van mense wat verteenwoordigend is van 'n snit van die publiek - Afrikaans- en Engelssprekend, gebore Suid-Afrikaners en immigrante, Protestant, Jood en Katoliek, sakeman en kultuurman, mans en vroue, alle politieke menings, mense uit die vier hoeke van Pretoria.

Ander bewaringsmense raak ook lugtig en versigtig en ont-trek. Andere waarsku dat dit juis kan lei tot die opvatting, by die owerhede, dat die publiek die sloping op die ou end tog sal aanvaar. Van die mense het teen die tyd ook al daarop gewys dat die bewaringstryd op 'n dieper beginsel berus as net die historiese en argitektoniese waardes van die Plein en sy geboue, pertinent die Wesfasade. Dit het 'n uiting van volkswil vir bewaring geword, die burgers, die publiek as ware eienaars, wil hulle Wesfasade bewaar, gerestoureer en benut hê. Die Burgerkomitee het baie sterk op daardie standpunt aanspraak gemaak. Die Wesfasade was toe die fokuspunt, maar die einddoel was die restourasie en omskepping van die hele Kerkplein tot 'n waardige mensvriendelike plein.

Die Burgerkomitee reël toe die groot saamtrek op Kerkplein van 25 Julie 1975. Die publiek kry kans om te praat en hul stem vir of teen bewaring uit te bring. Geen praat teen en 7000 handtekeninge word dié Saterdagoggend verkry, plus 'n verdere 22000 stemme by wyse van briewe, telegramme en boodskappe van oral in die land. Die Pleitskrif word op 5 Augustus 1975 by die Eerste Minister se kantoor ingehandig tesame met 'n skildery, deur C. Brotherton, van die Wesfasade. Maar tevergeefs, die slopingsbesluit bly. In dié tyd het die Burgerkomitee deurlopend hoë perspublisiteit op die Kerkpleinkwessie gefokus. Met medewerking van die vier Pretoriase koerante, "Pretoria News", "Beeld", "Hoofstad" en "Oggendblad", is 'n stembrief gepubliseer waarop die publiek oorweldigend vir die behoud van die Wesfasade en die restourasie van die hele Kerkplein gestem het.

Toe kom daar 'n deurbraak. Die destyds heersende ekonomiese slapte en finansiële druk bring uitstel van die slopingsplanne. Ondertussen kom daar nog 'n "bondgenoot" in die vorm van tegnologiese ontwikkeling na vore. Die Poskantoor besluit op 'n vol-elektroniese telefoonstelsel vir die land, wat baie minder ruimte verg en aanvanklik duurder is as die voorheen beoogde stelsel. Die Poskantoor het dus minder vloerarea en meer geld nodig en kondig aan dat hulle die Noordelike deel van die Wesfasade nie meer gaan sloop nie, hulle gaan restoureer en herbenut!

Dit bring groot vreugde by die bewaarders, want daar is strykdeur deur die owerhede gesê dat dit 'n beginsel is dat die hele Wesfasade as 'n eenheid ontwikkel moet word, die TPA se Suidelike en die Poskantoor se Noordelike helftes moet eenvormig harmonieer. Dus as die Poskantoor sy deel nie gaan sloop nie, moet die TPA noodwendig ook bewaar, so is altans gemeen. Die Burgerkomitee het voorlopig aanvaar dat die Wesfasade gered is, maar versigtigheidshalwe besluit om net in reses te gaan totdat die ideaal wel verwesentlik is.

In Mei 1979 word aangekondig dat die TPA tog gaan sloop, die beginsel van eenvormige ontwikkeling is vergete. Die stryd om die bewaring en restourasie van die Wesfasade begin opnuut.

Die Burgerkomitee vir die Bewaring en Restourasie van Kerkplein vergader weer. Dat dit die wil van die burgers is dat die Wesfasade behou moet word, is duidelik. Die Burgerkomitee betrek ander liggame en vorm die Koördinerende Kerkpleinkomitee waarin 36 liggame verteenwoordig is. Die Burgerkomitee is die liggaam waarin persone verteenwoordig is, in die KKK is liggame verteenwoordig. Daar word 'n groot uitstalling op Kerkplein gereël, 'n Kerkplein-simposium gehou en 'n musiekrevu in die Musaion aangebied en weer 'n persstemming gereël wat weer toon dat die publiek 'n Plein vry van busse wil hê.

Kort hierna voeg nog 'n liggaam hom tot die bewaringsgeledere, die Beweging Red Kerkplein van die Federale Vroueraad Volksbelang. Dié liggaam behaal groot sukses met die betrek van veral Afrikaanse vroueverenigings by die stryd en die insamel van geld. In 1986 kon die BRK R180 000 aan die TPA oorhandig as bydrae tot die restourasiekoste van die ou Nederlandse Bankgebou. Die BRK kon ook die Burgerkomitee finansieel in staat stel om die Capitolteater se Wurlitzer-orrel in Pretoria terug te bring. Die BRK is steeds aktief en ingestel op die hele Kerkplein se toekoms.

Die Burgerkomitee aanvaar met vreugde die finale fase van die Wesfasade-sage, maar bly steeds by sy oorspronklike breëre doelstelling, die hele Kerkplein moet weer 'n mensvriendelike lewende hart van Pretoria word. Busse en verkeer weg, mense terug. Paul Kruger in die middel, nuwe plaveisel, water en kleur, vlooiemark, opelugkafees, blommeverkopers. Met dit en winkels en kantore en 'n gerestoureerde Capitolteater, met sy Wurlitzer-orrel as multidoelige sentrum, sal Kerkplein weer lewe.

Die BRK, Stigting Simon van der Stel, Genootskap Oud-Pretoria en die Burgerlike Trust Pretoria onderskryf almal ook dié doel. Daarom dat die Stadsraad van Pretoria se middestadsontwikkelingsplanne fyn dopgehou word. Al die liggame is ook bevoorreg om saam te werk in die Komitee vir Nouer Skakeling tussen die Stadsraad en Bewaringsinstansies. Kerkplein kry wel deeglik hier aandag wanneer sy toekoms ter sprake kom. Pretoria en Suid-Afrika gaan uiteindelik 'n nuwe trotse Kerkplein hê.

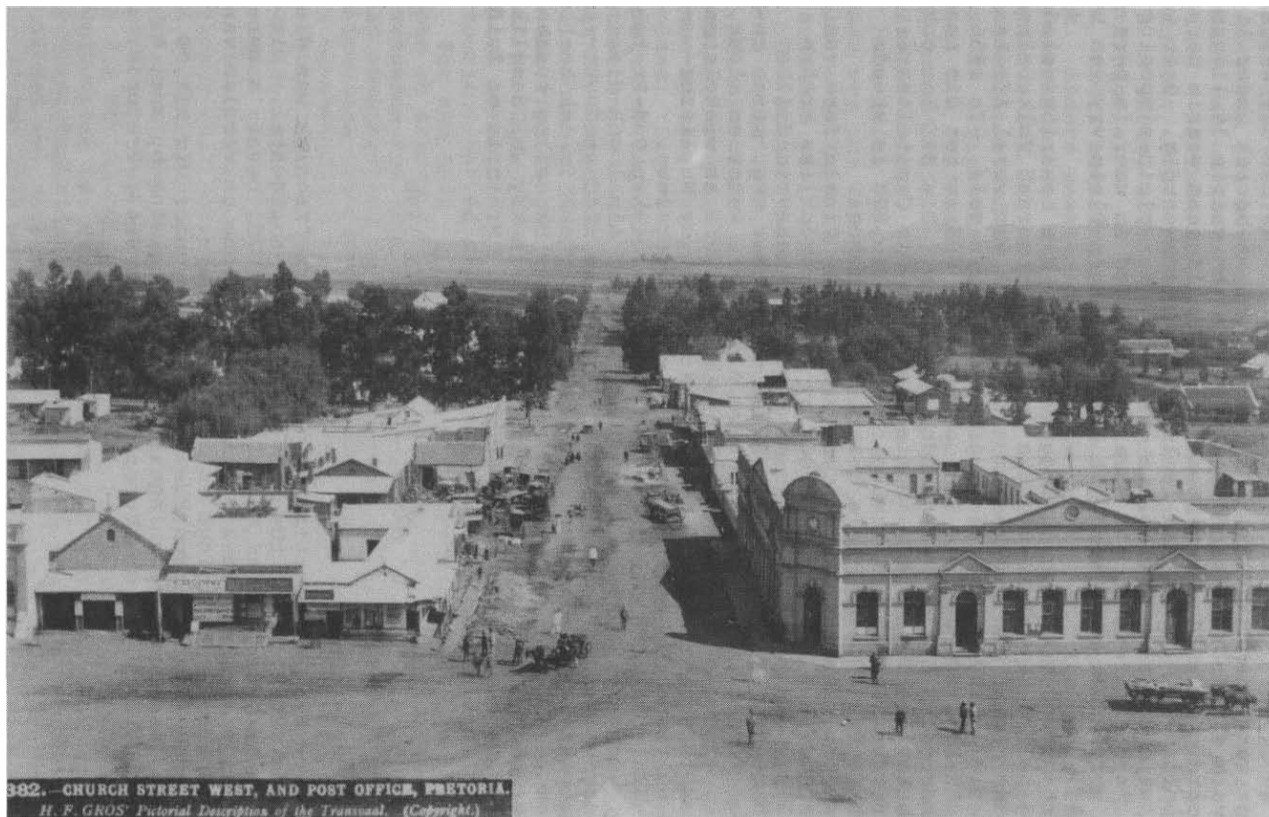
W.J. Punt
20 April 1990

-o-

Boek oor Kerkplein Pretoria

Wyle Dr. H.M. Rex het in 1975 die boekwerk "Kroniek van die Wes-fasade - Chronicle of the Western façade", saamgestel. Dit het verskyn as "Pretoriana" No. 72, Desember 1975, bevat 'n herdruk van talle artikels in koerante en tydskrifte en verslae van Kerkplein en baie afbeeldings en tel 248 bladsye.

Die boek is in 'n beperkte aantal verkrygbaar vir R11,00, posgeld vir land- en seepos ingesluit, na bestelling by mnr. A. Jansen, bestuurslid van ons Vereniging, Posbus 4063, Pretoria, 0001.

382. — CHURCH STREET WEST, AND POST OFFICE, PRETORIA.
H. F. GROS' Pictorial Descriptions of the Transvaal. (Copyright.)

Litsig op Kerkplein en Kerkstraat Wes in Pretoria vanaf die Nederduitsch Hervormde kerkgebou op die Kerkplein; regs op die voorgrond is die eertydse hoofposkantoor; die foto is van omstreeks 1885.

Foto uit Cross-versameling in Nasionale Kultuurhistoriese Museum te Pretoria

Die wesfasade van Kerkplein in Pretoria met die ingang na Kersktraat-Wes, in 1976.

Foto Frik Dreyer

LEWENSKETS VAN PETRUS HUBERTUS BOUTEN
(1857-1952), OUD-NZASM-MAN

deur C. de Jong

In 1941 het die in Nederland gebore oud-NZASM-amptenaar P.H. Bouten te Pretoria sy herinneringe aan sy loopbaan by die NZASM in 'n brosjure gepubliseer. Veral sy werk ter voorbereiding van die aanleg van die Oosterlyn tussen Komatipoort en Pretoria neem daarin 'n groot plek in.

Met die oog op die gehoopte komende herdenking in 1995 van die feestelike opening van die Oosterlyn in 1895, 100 jaar gelede, het die Stigting Jan van Riebeeck (Suid-Afrika) te Pretoria die borsjure van 'n inleiding laat voorsien en 100 eksemplare in faksimilee met byvoeging van afbeeldings herdruk vir verspreiding. Die inleiding is opgestel deur C. de Jong en bevat onder meer 'n lewenskets van P.H. Bouten. Hieronder volg 'n herdruk daarvan.

In 1987 is in Transvaal die stigting van die Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij (NZASM), 100 jaar gelede, herdenk, ondermeer deur die Suid-Afrikaanse Spoorweë. Die herdenking was aanleiding vir die herdruk van die brosjure "De Delagoabaai-spoorweg, Een terugblik". Dit is in 1895 anoniem gepubliseer deur die koerant "De Volksstem". Die skrywer was Dr. F.V. Engelenburg, hoofredakteur van die koerant. Die brosjure is in 1987 heruitgegee deur die Stigting Jan van Riebeeck (Suid-Afrika) te Pretoria.

In 1995 sal dit 'n eeu gelede wees dat die belangrike spoorweg tussen Delagoabaai en Pretoria geopen is. Dié jaar is tans nie ver meer nie. Daarin vind ek aanleiding om as aanvulling van Engelenburg se brosjure die herinneringe van P.H. Bouten, 'n bekwame werknemer van die NZASM, te herpubliseer. Hy beskryf sy aandeel in die aanleg van die Oosterlyn of Delagoabaai-spoorweg en sy bedrywighede tot sy verbanning deur die Britte uit Suid-Afrika in 1900. Hieronder volg biografiese besonderhede oor hom.

Petrus Hubertus Bouten was een van die pioniers van die NZASM in Transvaal¹⁾ en een van die min NZASM-werknemers wat sy herinneringe opgeskryf en gepubliseer het in die brosjure "De aanleg van 't Oosterspoor", wat nou herverskyn. Dit is in 1941 in 'n redelik klein aantal eksemplare versprei en verdien 'n herdruk.

Hy is as kind van Rooms-Katolieke ouers gebore op 30 Desember 1857 in die Limburgse dorp Blerik by Venlo in Suid-Nederland. Hy het 'n egte spoorwegpionier geword en sy loopbaan begin by die Nederlandse staatspoorweë. Sy eerste werk van belang was assisteer by die opmeting vir 'n nuwe spoorlyn van Amersfoort deur die Gelderse Vallei na die dorp Rhenen aan die Ryn. Daar oorsbrug die spoorweg die Ryn. Hy het gewerk onder Ir. (ingenieur) C. Groll, seun van die marinehooffisier en telegrafien- en spoorwegdeskundige in Oos-Indië, J. Groll. Die Nederlanders D. Maar-schalk en J. Groll het ruim ervaring by spoorweë in Oos-Indië verwerf. Hulle was die eerste houers van die konsessie wat die

regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek (ZAR) in 1884 vir die aanleg van 'n spoorlyn tussen Komatipoort en Pretoria toege staan het. Dié spoorweg is die Oosterlyn genoem. 'n Ander maatskappy sou 'n lyn van Delagoabaai na Komatipoort aanlê. Die Oosterlyn sou die ZAR onafhanklik van in- en uitvoer oor hawens onder Britse vlag en van Britse bemoeienis maak. Dit was 'n ideaal van die Transvalers sedert die Groot Trek. Die NZASM sou dié ideaal verwesenlik.

J. Groll het sy seun - ook 'n spoorwegdeskundige - ooreed om werk by die op te rigte maatskappy in Transvaal te aanvaar. J. Groll is reeds in 1885 en D. Maarschalk is in 1886 oorlede, maar hul konsessie is oorgeneem deur Ir. R.W.J.C. van den Wall Bake. Ook hy was 'n ervare en ondernemende spoorwegman en hy het bereik dat die NZASM op 21 Junie 1887 in Amsterdam amptelik gestig is.

Ir. C. Groll het in diens van die NZASM getree en na Transvaal vertrek. Tydens die opmeting van die spoorlyn van Amersfoort na Rhenen het hy Bouten ooreed om ook diens by die NZASM te neem en hom te volg. Bouten was 32 jaar, ongetroud, en die avontuur het hom aangelok. Die salaris by die NZASM was aantreklik en hy het in 1889 'n kontrak van vier jaar met die Maatskappy gesluit. Sy eerste taak sou die opmeting en voorbereiding van die Oosterlyn as hoofopsigter wees. Hy het in Oos-Transvaal gewerk onder Ir. C. Groll en daarna Ir. Theo Steinmetz. Hy het met biede goed saamgewerk en hulle het sy hoë agting geniet.

Hy het die grootste deel van sy eerste vier jaar kontraktyd in primitiewe omstandighede deurgebring in die weens siektes gevreesde Laeveld van Oos-Transvaal. Hy het gelewe in klein tente op eentonige kos van rys, uie en blikkiesvleis, slegs met wildsvleis afgewissel. Onaangenaamhede van die klimaat was hitte en stortreëns tydens donderstorms. Insekte het gepla: rysmiere het houtwerk opgevrete en muskiete het malaria veroorsaak waarteen kinine nie altyd gehelp het nie. Tsetsevlieë het osse en beeste en perdesiekte het perde laat vrek. Leeus het meermale osse, perde, muile en donkies geroof. Die Laeveld was destyds weens al die beproewings baie dun bevolk met swartes en blankes. Die hedendaagse leser van Bouten, se herinneringe kry groot respek vir die inspanning en ontberings van die NZASM-personeel en die gevare wat hulle moes deurstaan, ookal was die sterfte onder hulle heelwat minder as wat vroeër dikwels beweer is.

Bouten maak egter selde melding van ernstige moeilikhede met die swart personeel. Afgesien van siekte en plaë is die NZASM-werkers somtyds gekwel deur eensaamheid en verveling. Dit is geen wonder dat hul humeure somtyds prikkelbaar was en dat hulle onvriendelike briewe gestuur het aan hul opdraggewers by die NZASM wat gerieflik in Pretoria gewoon het nie. Ir. G.A.A. Middelberg, direkteur van die NZASM in Pretoria, kla in 'n brief aan Van den Wall Bake in 1890: "Steinmetz is weer onhebbelik geweest. Zijne gewoonte is, zoo nu en dan brutale brieven te schrijven." Brutaal beteken astringent.

Na die pionierstyd

Na vier jaar opmetingswerk vir die toekomstige Oosterlyn het Bouten 'n welverdiende verlof in Europa deurgebring en na

Transvaal teruggegaan. Hy is belas met toesig op die aanleg van die Oosterlyn deur aannemers en onderaannemers. Hulle het merendeels uitstekende werk verrig, mede danksy strikte toesig van NZASM-opsigtters soos Bouten. Hy wei uit oor die bou van die lang spoorbrug oor die Groot Olifantsrivier by Middelburg. Ten behoewe van die aanleg van die Suidoosterlyn tussen Elandsfontein (nou Germiston) en Volksrust was hy in 1894-95 sewe maande werksaam op die NZASM-hoofkantoor te Pretoria. Hy is gedetasjeer op Springs, was daar organisator en seremoniemeester van die viering van koningin Wilhelmina se verjaardag in 1897 en 1898 en het die planting van die Koningin-Wilhelminaboom op Springs by haar troonbestyging in 1898 bygewoon.

Na voltooiing van die NZASM-lyne is hy aangestel by die Afdeling Weg en Werken en belas met toesig op onderhoud en vernuwing. Onder sy toesig is 'n nuwe stasiegebou en personeelwoning op Springs gebou. Daar het hy die onderwyseres mejuffrou Van Rossum ontmoet. Sy was opgelei in die kweekskool te Arnhem in Nederland. Hulle het getrou, maar geen kinders gekry nie.

Hy is verplaas na Johannesburg en belas met toesig op die Suiderlyn tussen Johannesburg, Elandsfontein en Vereeniging. Toe die Anglo-Boere-oorlog in Oktober 1899 uitbreek, het hy net soos die ander NZASM-personeel op sy pos gebly. Die Britse troepe het op 31 Mei 1900 Johannesburg beset. Hy het in die NZASM-kantoor in die stad agtergebly - ongetwyfeld met goedkeuring van sy direksie. Die Britse spoorwegbestuur het hom daarna belas met die organisasie van die vervoer van gedeporteerde NZASM-werknemers en hul gesinne na die inskepingshawens. Dit was 'n baie ondankbare taak wat egter noodsaaklik verrig moes word. Ook Bouten en sy ega is verban.

Die Britte het veel respek vir die NZASM-personeel getoon, ook vir Bouten. Hy is aangestel by die spoorwegaanleg in die Britse kolonie Nigerië. Na die Vrede van Vereeniging in 1902 het hy en sy vrou na Suid-Afrika teruggekeer. Sy beroep in die volgende jare is my onbekend. Hy het in die laaste twee dekades van sy lewe in sy eie huis, Villastraat 42, Sunnyside, Pretoria, gewoon. Sy eggenote is daar in 1940 oorlede. Vanaf 1938 het mej. Maria Venter as huishoudster sy vrou en hom tydens hul laaste siekte voortreflik versorg. Hy is op 18 Februarie 1952 oorlede. Hy was van huis uit Rooms-Katoliek en 'n Rooms-Katolieke geestelike het in die sterfhuis op 19 Februarie 'n uitvaartdiens gelei.

C. Plokhooy, redakteur van die "Hollands Weekblad voor Zuid-Afrika" te Pretoria, berig in die uitgawe van 1 Maart 1952 (jaargang 22 no. 5, p.12-13) oor Bouten se lewenseinde: "In die vroege morgen van 18 Februarie l.l. overleed na een langdurig lijden de Heer Petrus Hubertus Bouten in de ouderdom van 94 jaar en 1½ maand te zijnen huize aan de Villastraat 42 te Pretoria. Zoo ging onze oudste Nederlander heen. Zijn hoge ouderdom wees op zijn krachtig gestel. Tot voor minder dan een jaar geleden stapte deze oude heer nog alleen langs de straten van Pretoria en was hij nog vol geestkracht.

"Hij had een merkwaardig geheugen en kon tot in de puntjes, met naam en toenaam, met plaats en tijd zich allerlei herinneren uit ver vervlogen dagen. En dat deed hij graag. Jammer, dat

hij een grief koersertde teen sommige beheerders van de oude N.Z.A.S.M. en het leek wel of hij daaromtrent voortdurend bitterder werd. Dit en het verlies van zijn echtgenote een twaalfstal jaren geleden, schoof een schaduw over zijn leven, dat anders nog aangeneramer had kunnen zijn. Hij was finantieel onafhankelik en genoot een praeht van gezondheid, als weinigen gegee is, op zulk een hoge leeftiid."

Inderdaad het min Nederlanders in Suid-Afrika so oud as Bouten geword, hoewel ook hy in die pionierstyd van die NZASM aan malaria en maagkoors gely het.

In 1935 was Dr. P.J. van Winter in Nederland besig om die geskiedenis van die NZASM te skryf in sy tweedelige boek "Onder Krugers Hollanders" (Amsterdam, 1937-1938). Hy het toe in Suid-Afrika gesoek na "een getuigenis van iemand, die meemaakte de moeite en zorgen en ontberingen en ziekten van het begin, die mij schetst de primitiewe behuizing, de proviandering, de tegenvalers met werkvolk en materiaal, de vreugden ook, die het sukses bezorgde, ondanks de kritiek van vijanden der Maatschappij".²⁾

Die penningmeester van die Bond van Oud-NZASM-personeel (BOZP), G.R.J. Bodde, het Van Winter in kontak met Bouten gebring. Bouten het verskeie uitvoerige briewe oor sy ervaringe aan Van Winter gestuur. Hy skryf in sy eerste brief dat tot dusver baie min oor die NZASM gepubliseer is, en vervolg: "Neem bijv(oorbeeld) 't Gedenkboek (uitgegee deur die NZASM by die opening van die Oosterlyn in 1895); de gewezen waarn(emende) Hoofd Ingr. C. Groll, de latere Hoofd Ingr. W. Verwey worden daarin niet yermeld, hoewel ze toch de moeilijke tijden hebben meegemaakt".³⁾

Van Winter het Bouten vir sy mededelings bedank in deel een, p.258 noot 3, en deel 2, p.152 noot 4, maar hy het in sy groot werk vrywel geen gebruik van Bouten se herinneringe gemaak nie, hoewel hy 'n vlot skrywer en vaardige joernalis was. Miskien het hy Bouten te selfingenome gevind, maar ek meen dat historici ydele mense baie behoort te waardeer, want hulle is mededeelsamer as beskeie mense. In elk geval het Van Winter se werk Bouten volgens Plokhooy se bo aangehaalde mededeling nie bevredig nie. Ek veronderstel dat na Bouten se mening die direksie van die NZASM en latere geskiedskrywers sy verdienste onvoldoende erken het.

Die bestuur van die BOZP het in 1941 Bouten se briewe aan Van Winter laat redigeer en in 'n beperkte aantal gepubliseer onder die titel "De aanleg van 't Oosterspoor". Hierdie publikasie sal Bouten ongetwyfeld veel voldoening gegee het. En ek veronderstel dat ook die onderhawige herdruk van sy geskrif sy goedkeuring sou weggedra het.

Bouten was in sy laaste lewensjare 'n welgestelde man, Uit sy sterftetekennis blyk dat die huis Villastraat 42 in Sunny-side sy eiendom was; die veiling daarvan het £4175 opgebring. Sy besit aan roerende eiendom het £19 890 beloop. 'n Groot deel daarvan het uit goudmynaandele bestaan. Sy kontant het £1059 bedra. Hy was bowendien eienaar van sakepersele aan die Esselenstraat in Pretoria en van grond by die Hartebeespoort.

Sy erfgename was sy broers Gerard en Jean, sy neef Gerard junior en 'n kleinseun Cornelis van een van sy broers, almal het in of by Blerik gewoon.

Maria Venter, die getroue versorgster van hom en sy eggenote, het £1600 uit sy boedel ontvang en 'n swart bediende het £25 gekry.⁴⁾

Die voorsitter van die BOZP, Johannes A. van Aken, het voorgestel dat die bestuur Bouten se herinneringe in boekvorm sou publiseer. Die bestuur het so besluit. Van Aken is kort daarna oorlede, maar die bestuurslid Bodde het gesorg dat die publikasie in 1941 verskyn het. Dit is opgedra aan J.A. van Aken en sy fotoportret is voorin die brosjure. Hy was afkomstig uit Den Haag en is in 1897 deur die NZASM in diens geneem. Hy was tog 21 jaar oud, dus gebore in 1876. Hy het in Transvaal gewerk.⁵⁾ Hy het bevriend geraak met die Sweedse immigrant Hjalmar Pettersen Janek, ook werknemer van die NZASM. Janek het Van Aken se lewe gered in 1898 toe hulle op 'n jagtog te voet in die Laeveld by Komatipoort verdwaal en amper omgekome het.⁶⁾

Die hegte vriendskap tussen hulle is daardeur versterk en verklaar dat Van Aken Janek en ander NZASM-werknemers gevolg het toe hulle hul by die Skandinawiese vrywilligerskorps aansluit. Van Aken het met die korps in Oktober 1899 ten stryde getrek. Hy het met die Skandinawiërs moedig geveg op hul voorpos by Magersfontein op 11 Desember 1899, is daar gewond, gevang en deur die Britte na Sint Helena gestuur.⁷⁾ Hy het na die oorlog na Transvaal teruggekeer. Sy na-oorlogse beroep is onbekend. Hy het sy godsdiens as Nederduits-Hervormd aangegee.

Verwysings by die Lewenskets van P.H. Bouten

- 1) Bouten dui steeds die NZASM aan as ZASM. Dit was die in Suid-Afrika gangbare afkorting, maar korrek is slegs die afkorting NZASM, uit te spreek as Enzassem. Ook nou word die Maatschappij dikwels ZASM genoem. Die juiste afkorting NZASM is des te meer gewens omdat daar nou 'n ander instelling met die inisiale ZASM in Amsterdam gevestig is. Die naam daarvan is Zuid-Afrikaansche Stichting Moederland. Dit is gestig in 1908 by die likwidasie van die NZASM. Die Britse regering het in September 1900 die eiendomme van die NZASM onteien, maar het in 1908 aan die aandeelhouders en obligasiehouders van die NZASM 'n redelike skadevergoeding betaal. 'n Deel van die skadevergoeding is toe nie opgeëis nie en dit is as beginkapitaal of trustfonds aan die destyds gestigte ZASM oorgedra. Die doel van dié instelling was die bevordering van die betrekkinge tussen Nederland en Suid-Afrika. Die ZASM bestaan nou nog en het reeds baie goeie werk verrig.
- 2) P.H. Bouten, "De aanleg van 't Oosterspoor", Pretoria 1941, p.7.
- 3) Bouten, "De aanleg van 't Oosterspoor", p.8.
- 4) Sterftekennis van P.H. Bouten, oorlede op 18 Februarie 1952, in Transvaalse Argiefbewaarplek, Staatsargief te Pretoria.
- 5) Jan Ploeger en Gideon de V. de Kock, "Nederlandse emigrasie na Suid-Afrika 1800-1900", Universiteit van Port Elizabeth, 1989, trefwoord Van Aken, J.A.
- 6) Hjalmar Petterson Janek, "Med hvita kaffrer bland svarta, Skisser fraan Afrika", Lund, 1906, p.62, 67, 73, 75.
- 7) H.E. Uddgren, "Die helde van Magersfontein", in C. de Jong, red., "Skandinawiërs in die Tweede Anglo-Boere-oorlog, deel 2", Amsterdam, 1984, p.27, 39.

Afskrif van P.H. Bouten se arbeidskontrak met die NZASM
Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij
Acte van aanstelling

De Directie der Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij benoemt den Heer Petrus Hubertus Bouten tot Ambtenaar bij den dienst van Aanleg der Maatschappij in Zuid-Afrika.

De aanvang van het dienstverband wordt gesteld op 1 October 1892. De beloning zal bedragen Vier honderd en twintig Gulden (£35,-) per maand.

Vrije overtocht wordt verleend als passagier der eerste klasse (bij uitzondering).

De benoeming geschiedt onder inachtneming der "Bepalingen omtrent de rechten en verplichtingen van de ambtenaren der Maatschappij in Zuid-Afrika", vastgesteld door de Directie, dd 1 Augustus 1892.

Amsterdam, 20 Augustus 1892

De Directie der Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij: (w.g.) Van den Wall Bake

-o-

Uit: Hollands Weekblad voor Zuid-Afrika, jaargang 22, no. 5, Pretoria, Maart 1952, p.12.

De Heer P.H. Bouten overleden

In de vroege moergen van 18 Februari 1.1. overleed na een langdurig lijden, de Heer Petrus Hubertus Bouten, in de ouderdom van 94 jaar en 1½ maand te zijnen huize aan de Villastraat 42 te Pretoria.

Zo ging onze oudste Nederlander heen. Zijn hoge ouderdom wijst op zijn krachtig gestel. Tot voor minder dan een jaar geleden nog stapte deze oude heer nog alleen langs de straten van Pretoria en was hij nog vol geestkracht.

Hij had een merkwaardig geheugen en kon tot in de puntjes, met naam en toenaam, met plaats en tijd, zich allerlei herinneren uit ver vervalgen dagen. En dat deed hij graag. Jammer, dat hij een grief koesterde tegen sommige bestuurders van de oude N.Z.A.S.M. en het leek wel of hij daaromtrent voortdurend bitterder werd. Dit en het verlies van zijn echtgenote, een twaalfstal jaren geleden, schoof een schaduw over zijn leven, dat anders nog aangenamer had kunnen zijn. Hij was finantieel onafhankelijk en genoot een pracht van gezondheid, als weinigen gegeven is op zulk een hoge leeftijd.

Mnr. Bouten werd voorbeeldig opgepast door zijn huishoudster, Mej. Maria Venter, die reeds gedurende het leven van Mevrouw deze betrekking waarnam. We noemen haar naam, daar er maar één roep is over de voorbeeldige en liefdevolle vervulling van haar taak, de laatste 18 jaren. Niets was haar voor de oude man te veel en altijd stond ze klaar om hem tot hulp te zijn.

De Heer Bouten was een groot spoorwegman. Hij werd geboren te Blerick bij Venlo op 30 December 1867 en begon zijn loopbaan bij de Nederl. Staatsspoorwegen. Zijn eerste werk van betekenis was zijn vooraanstaand aandeel in de aanleg van de lijn Amster-

dam-Kesteren. In 1888 kwam hij naar de Zuid-Afrikaansche Republiek en in dienst van de N.Z.A.S.M. Hij had een groot aandeel - naar verluidt het leeuwenandeel - in de projectie van de lijn Komatipoort-Waterval Boven. Terwijl de koorts velen rond hem wegnam, bleef hij gezond en aan het werk; men denke maar eens aan de wereld vol rotsen en losse klippen van vele tonnen gewicht in dat gedeelte van de spoorweg. Men vertelde ons, dat de naam "Hectorspruit" gegeven is aan die spruit, omdat gedurende de werkzaamheden daar, toen die spruit "afkwam" na geweldige regens, zijn hond Hector verdronken is.

De Engelsen zetten hem het land uit, gedurende de Boerenoorlog; natuurlijk wilde hij in de Transvaal voor hen niet werken, evenmin als verreweg de meeste beambten en ambtenaren van de N.Z.A.S.M. Maar toch werkte de Heer Bouten nog voor het Engelse Gouvernement, toen hij in Nigeria, onder moeilijke omstandigheden een spoorweg ging aanleggen. Tekenend voor de roep, die van hem, als hoogst bekwaam Spoorwegconstructeur uitging, dat de Engelsen daarvoor deze Nederlander uitgekozen hebben.

We menen ook nog te moeten mededelen, dat in de tijd van de Republiek hij het station Heidelberg gebouwd heeft in 1896 en dat hij als Hoofdopzichter van Weg en Werken van de Maatschappij het station, met woningen voor personeel van Springs heeft gebouwd. Bij deze gelegenheid ontmoette hij de dame, die later zijn echtgenote werd en die op Springs onderwijzeres was, Mej. van Rossum.

De bekende, zeer moeilijke aanleg van de lijn Nelspruit, langs de Spitskop, was ook nog voor het grootste deel zijn werk. Bouten was dus een man van meer dan gewone betekenis en werd algemeen geacht.

Nu nam de dood hem weg op deze gezegende leeftijd. Hij was een der Nederlanders uit die dagen, die van heel grote betekenis was voor zijn nieuwe Vaderland, waarvoor hij evenwel zijn geboorteland niet vergat. Hij was een der "natie-bouwers" van Zuid-Afrika, wiens naam vooral wij Nederlanders in ere houden zullen.

Bij de begrafenis op Dinsdag 19 Februari 1952, waren vele vrienden aanwezig. Er werd een dienst gehouden door een Rooms-Katholieke geestelijke in het sterfhuis en daarna ging de stoet grafwaarts om hem te begraven in de goede Afrikaanse grond. Moge hij daar in vrede rusten.

C.P.(lokhooy)

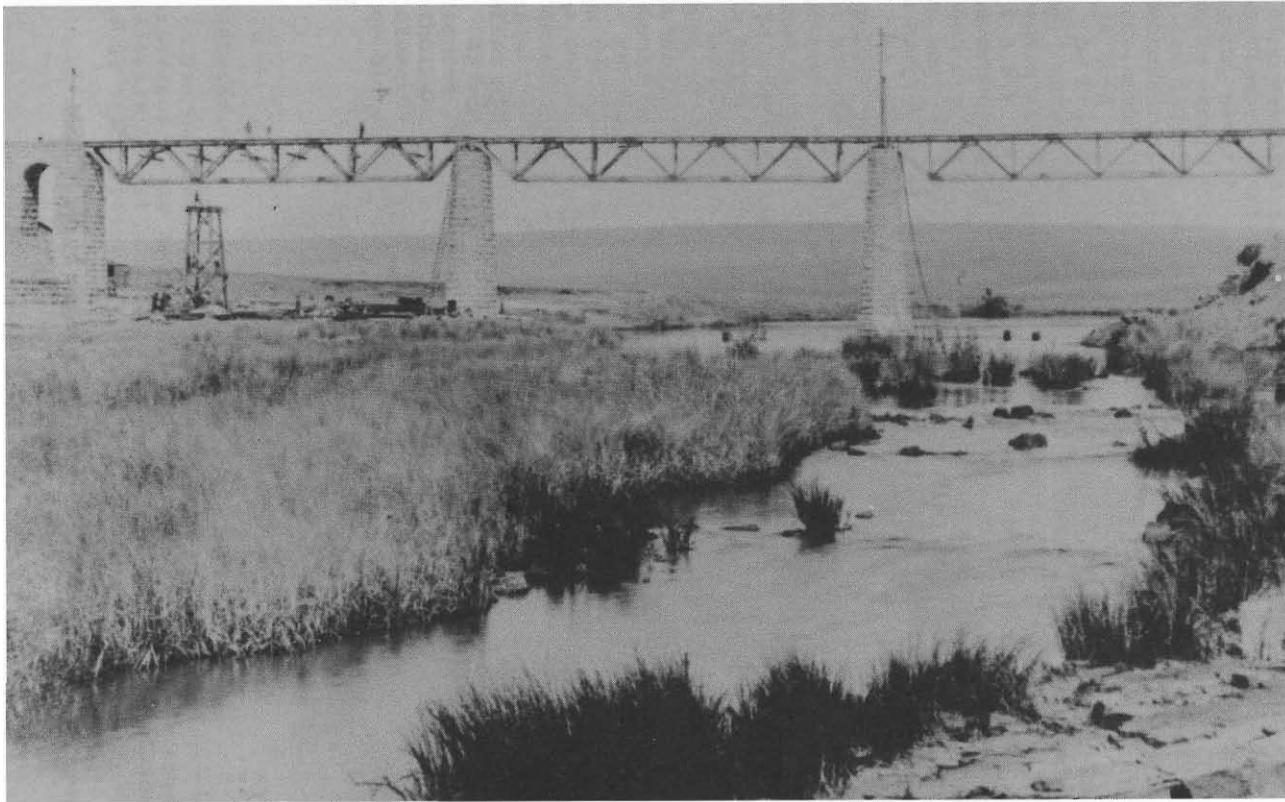
-o-

Kennisgeving

Die herdruk van P.H.Bouten se brosjure, "De aanleg van 't Oosterspoor", is teen betaling van R 9,00 posvry verkrygbaar by die sekretariaat van die Stigting Jan van Riebeeck (Suid-Afrika), posbus 3457, Pretoria 0001.

Petrus Hubertus Bouten, 1857-1952, hoofopsigter by die NZASM.

Die NZASM-brug oor die Groot Olifantsrivier naby Middelburg op die Oosterlyn. Die brug is in 1894 voltooi. P.H. Bouten het noulettende toesig op die bou van die groot brug gehou en daaroor berig op bls. 49-53 van sy brosjure "De aanleg van't Oosterspoor".

Foto afkomstig van SA Vervoerdienste te Johannesburg

"CYRANO" IN SOUTH AFRICA -
 GEORGES DE VILLEBOIS-MAREUIL IN PRETORIA

by Cornelis de Jong

The showing of the prize-winning film "Cyrano de Bergerac" in Pretoria in Februarie 1991 drew attention to the famous romantic play "Cyrano" by Edmond Rostand (1868-1918) and indirectly to Colonel Georges de Villebois-Mareuil (1847-1900), the most famous foreign volunteer with the Boer commandos in the Anglo-Boer War, 1899-1902. The Boers thought his name difficult to pronounce and called him generally "The French Colonel". Cyrano de Bergerac (1619-55) and De Villebois-Mareuil were both very brave French soldiers and both literary authors. The families of Villebois and Rostand knew each other well and it is generally maintained that Villebois inspired Rostand to write his play "Cyrano" in 1897 - two years before the Anglo-Boer War.

Villebois was a scion of a noble family hailing from the Vendée, the royalist region in Western France, often opposed to Paris, in the Middle Ages. A number of the Villebois family were high-ranking officers or officials and Georges also became an officer. He studied in the military academy of Saint Cyr, served as a young lieutenant in Indo-China, fought very bravely in the French-German War of 1870/71, was decorated and promoted and at the age of 47 was the youngest colonel France had seen in many years. He requested a colonelship in the French Foreign legion in Algeria, but resigned from this post when he was excluded from an expedition to Madagascar. He published some novels under a "nom de plume" and, like his brother Christian, entered politics. But again he became disillusioned due to the political scandals in France, inter alia the Panama Canal Company and the rehabilitation of the cashiered Jewish officer Dreyfus. He felt the fin-de-siècle mood of many intellectuals and artists who were dissatisfied with the materialistic base spirit of their era. As soon as war broke out in South Africa, he travelled to the Transvaal to resume his military profession and to restore the honour of France on the battlefields of South Africa.

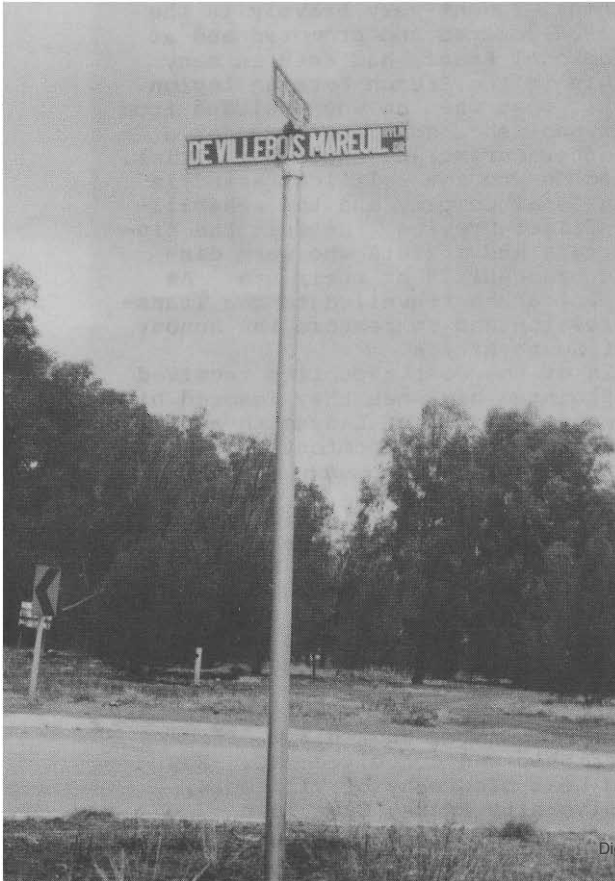
The Governments and generals of the Boer republics received him very respectfully, but disappointed him when they ignored his plans to storm and occupy the besieged towns of Ladysmith and Kimberley. After the tide of war turned and Bloemfontein was occupied by the British, the War Council of the republics met at Kroonstad and on the 17th March 1900 appointed him as "veggende raal" and Commander of all the foreign brigades fighting for the Boers. It was decided to resort to guerrilla and soon thereafter he led a small commando on his first guerrilla raid. He was unfortunate enough to let the British encircle him and his commando near Boshof and he fell there on the 5th April 1900. His men surrendered and were sent as prisoners of war to Saint Helena.

Memorials in France and South Africa honour him as a brave and chivalrous soldier. In spite of this hero worship many of his men both in the foreign legion in Algeria and in South Africa disliked him, because he drove them too hard, and fellow officers in South Africa thought him a Quixotic and conceited man. Roy Macnab, author of the latest and best biography of Villebois, "The French Colonel", (Oxford University Press, Cape Town -

London - Johannesburg 1975) describes him with sympathy, but points out that he was responsible for the disaster of the first guerrilla raid under his personal command.

He left a war diary, "Carnet de campagne", which, thanks to the brilliance of its author, is one of the most interesting diaries of the Anglo-Boer War. It was published in French and English in 1902 and has long been sold out, but recently Bernard Lugan, professor of African history at Lyons, published a new edition in French with an introduction, a short life history and annexures.

Villebois spent several days in Pretoria on his arrival in the Transvaal and again between his campaigns. In his notes we find observations on the pleasant little capital of the South African Republic and the interesting meetings he had with prominent Pretorians. At last, in 1989, a street in Pretoria received his name. The Villebois-Mareuil Street is in Wingate Park Extension. Some of the residents objected to the name on the ground that it was too difficult to pronounce, but fortunately their objections were of no avail and the name Villebois-Mareuil will continue to remind us of the honour he deserves.

*Straatnaambord met die naam van De Villebois-Mareuil in Wingate Park Uitbreiding te Pretoria.
Foto C. de Jong 1990*

LAFAYETTE IN SUID-AFRIKA
 PARADOKSE EN BEPROEWINGS VAN "DIE FRANSE KOLONEL"
 Die oorlogsdagboek van Georges de Villebois-Mareuil
 deur C. de Jong

Inleiding

Die bekendste buitelandse vrywilliger by die Boerekommando's in 1899-1900, wat tot die hoogste rang, dié van veggeneraal, bevorder is, heet kolonel G. de Villebois-Mareuil. Omdat sy naam moeilik was om uit te spreek, is hy meestal "die Franse kolonel" genoem.¹⁾ Nog in 'n ander opsig is hy 'n besonder interessante persoon. Hy het 'n heel belangwekkende oorlogsdagboek nagelaat, "Carnet de campagne" (aantekenboekie van die veldtog) genoem. Dit is in 1901 te Parys uitgegee, met inleiding van E.-M. de Vogüé en deur Frederic Lees in Engels vertaal en in 1902 gepubliseer.²⁾ Die laaste datum van aantekeninge in die Franse uitgawe is 6 Maart 1900, die laaste datum in die Engelse vertaling is 4 April 1900, die dag voor hy gesneuwel het by Boshof. Ek het geen verklaring gevind waarom De Vogüé sy uitgawe met 6 Maart eindig nie. Miskien het hy gevrees dat De Villebois-Mareuil se onvriendelike uitlatings oor sommige van sy manskappe, veral die Hollanders, tussen 7 Maart en 4 April, aanstoot sou gee.

Die Franse en Engelse uitgawes van die dagboek is reeds lank uitverkoop. Daarom is dit geheel vanpas dat professor Bernard Lugan van die Universiteit van Lyon, kenner van die geskiedenis van Afrika en in die besonder van Suid-Afrika, in 1990 die Franse teks tot en met 4 April 1900 heruitgee het, ietwat verkort, met uitvoerige inleiding en bylaes. Onder die bylaes is 'n lys met name van Franse vrywilligers by die Boerekommando's (p.288-290).³⁾ Die titel van die heruitgawe lui: "Le Lafayette de l'Afrique du Sud" en is 'n verwysing na die Franse generaal wat saam met die opstandelinge in Noord-Amerika (1776-83) geveg en later 'n bekende politikus in die Franse rewolusie geword het.

Lewenskets

Georges de Villebois-Mareuil was lid van 'n adellike Franse geslag van offisiere en hoë amptenare in die Vendée. Dit is 'n streek in Wes-Frankryk wat bekend is as regs-, Katoliek- en koningsgesind. Ook hy het leëroffisier geword, is opgelei in die militêre akademie van Saint Cyr, het as militêr in Indo-China gedien, hom onderskei in die Frans-Duitse oorlog in 1871, is jonk bevorder tot kolonel en het diens by die vreemdelingelegioen in Algerië geneem. Omdat hy van die ekspedisieleër na Madagaskar uitgesluit is, het hy ontslag as offisier geneem en hom aan die politiek, verenigingslewe en die skryf van romans gewy. Hy was ook ontevrede oor die politieke skandale in sy land

en oor die aksie vir eerherstel van kaptein Dreyfus en het ge-deel in die wrewelige "fin-de-siècle"-stemming. Dit was om-streeks 1900 nogal algemeen in Europa en het sommige na Suid-Afrika gedryf om saam met die Boere teen Brittanje te veg. Een van hulle was De Villebois-Mareuil. Sodra die oorlog in Suid-Afrika uitbreek, vertrek hy na Transvaal om sy geliefde beroep van militêr te hervat en om die eer van Frankryk op buitelandse slagvelde te herstel.

Die republikeinse opperbevel het hom met respek ontvang en tot militêre raadgewer benoem, maar sy adviese nie opgevolg nie. Nadat die oorlog 'n beslissende en vir die republieke ongunstige wending neem, is hy op die groot krygsraad te Kroonstad op 17 Maart 1900 benoem tot veggeneraal oor al die buitelandse vrywilligers. Hy het met 'n klein kommando buitelanders uitgeruk en tydens 'n verkennings- en strooptog by Boshof op 5 April 1900 gesneuwel. Die Britte het hom met militêre eer te Boshof begrawe. Hy is in 1971 herbegrawe by die Burgergedenkteken te Magersfontein.⁴⁾

Karakter

De Villebois-Mareuil was 'n idealis met hooggestemde ideale van eer, ridderlikheid en selfopoffering, sodat hy sy tydgenote aan die Middeleeuse ridderskap herinner het. Hy het die vervulling van dié ideale in die beroep van militêr gesien. Daarom het sy tydgenote hom vergelyk met Cervantes se held Don Quixote en Edmond Rostand se held Cyrano de Bergerac. Daar word beweer dat De Villebois-Mareuil Rostand regstreeks tot sy Cyrano, ook militêr en letterkundige skrywer, geïnspireer het. Die skrywer van "The Times History of the War in South Africa" (redakteur L.S. Amery - deel 4, Londen 1906, p.212) sê oor De Villebois-Mareuil: "Naturally of a quixotic nature, he showed in his life and writings an almost medieval delight in the glory of the soldier's profession. When he came out to the Transvaal he acted even more as a freelance as the other foreigners."

'n Man met sy ideale moes onvermydelik meermale in sy medemense teleurgestel word. Hy is teleurgestel deur sy Franse landgenote in die politiek van die Franse republiek, in die Boere wat sy militêre adviese geïgnoreer het met baie nadelige gevolge, in die bevelvoering van die Britse leër en in die lede van die vrywilligerslegioen onder sy bevel, veral die Hollanders.

Die skrywer van die nuutste en beste biografie van De Villebois-Mareuil, Roy Macnab, wys op die paradoksale en ironiese situasies waarin sy held hom meermale bevind het. Hy was 'n offisier met regse, volgens sommige rojalistiese simpatie, in die leër van die Republiek Frankryk. Hy was gekant teen eerherstel van die Joodse kaptein Alfred Dreyfus in die Franse leër, maar was innig geheg aan die vriendskap van die Joodse Franse offisiere Léon en Grunberg in Suid-Afrika. Hy het veel in die Britte bewonder, soos hulle bewind in Brits-Indië, en onder sy beste vriende was Britte, maar hy het aan die kant van die Boere teen Groot-Brittanje geveg. Duitse offisiere was sy teenstanders in die Frans-Duitse oorlog 1870/71, maar hy was met hulle in Suid-Afrika beter bevriend as met verreweg die meeste Boere. Hy was as Franse offisier gewoon aan luukse en verfyning, maar sy lewe

by die Boere was meestal besonder sober en ongerieflik. Hy het vanaf sy aankoms in Suid-Afrika vir die sluipoorlog (guerrilla)⁵⁾ gepleit as die strydwyse wat die beste by die land en volk pas, maar sy eerste optrede in dié soort oorlog was 'n volslae mislukking en het hom by Boshof op 5 April 1900 die lewe gekos. Hy word in Suid-Afrika en Frankryk steeds as krygsheld vereer, maar reeds tydens sy lewe het landgenote en ander Europeërs hom skerp gekritiseer en die biografie deur Macnab wat hom simpatiek gesind is, laat sy militêre reputasie deur sy optrede in die sluipoorlog verbleik.

Sy dagboek

Volgens Macnab het De Villebois-Mareuil hom by sy aankoms in Suid-Afrika beslis voorgeneem om beskeie, versigtig, vriendelik en korrek jeens die Boere op te tree en het hy meestal daarin geslaag. Hy het egter in sy oorlogsdagboek sy gevoelens nie onderdruk nie en sy vreugdes en ergernisse vryelik neerge-skrif. Daarom is die dagboek van groot betekenis vir die kennis van sy karakter. Macnab skryf op p.92: "Everything that was Villebois is reflected in that journal, where he records, too, his impressions of the Boers as he eventually came to know them, and of the foreign volunteers."

Hy teken in sy dagboek feite aan en maak kort notisies, maar gee somtyds ook beskrywings van die Natuur en die landskap wat sy letterkundige talent toon, en beskouings, soos op 29 Januarie 1900 oor die soort oorlogvoering van die Boere en op 31 Januarie oor hul mentaliteit.

Die dagboek maak ons bekend met hom as lid van die Eerste Wêreld teenoor die Derde Wêreld van blankes en gekleurdes in Suid-Afrika, as beroepsmilitêr teenoor die burgermilisie van die Boererepublieke, as Fransman teenoor sy landgenote, Britte en ander Europese krygslui in Suid-Afrika, as vroom Rooms-Katoliek teenoor die Calvinistiese Boere van wie talle van die vervolgte Hugenote afstam, en as letterkundige skrywer teenoor 'n min geleetterde bevolking in Suid-Afrika.

Sy kleindogter, barones Taylor, het die dagboek, "Carnet de campagne", by haar besoek aan Suid-Afrika in 1971 aan die Transvaalse Argiefbewaarpark in Pretoria geskenk.⁶⁾ Ek vermoed dat die Britte die dagboek in die Franse kolonel se bagasie gevind en aan sy dogter Simone in Parys gestuur het - vermoedelik nadat hulle die dagboek gekopieer het.

Lid van die Eerste teenoor die Derde Wêreld

Omstreeks 1900 is Europa met uitsondering van die lande aan die suid- en ooskant, beskou as Eerste Wêreld danksy die tegnologiese en ekonomiese ontwikkeling van dié klein wêrelddeel, en die orige lande as Derde Wêreld wat veel minder in tegnologiese, ekonomiese en demokratiese opsigte ontwikkel was. De Villebois-Mareuil het die Derde Wêreld leer ken as offisier in Frans Indochina en Algerië en daar 'n ander as die Europese beskawing aangetrof. Hy het in Suid-Afrika kennis gemaak met 'n ander soort Derde-Wêreldlande, naamlik die blanke volksplantings buite Europa. Hulle was jong samelewings aan die pioniersgrens, aan "the moving frontier". 'n Groot deel van die blankes aldaar is fisies

en geestelik onstabiel. Hulle hou van trek en is selde lank gevestig. Dit impliseer dat hulle aan korttermyn-beplanning of improvisasie bo langtermyn-beplanning en deeglike werkwyse voorkeur gee en dat hulle hul verpligtings lughartig opvat. Hulle is geestelik baie emosioneel, handel impulsief en is beurtelings lughartig optimis en diep depressief en gedemoraliseer. De Villebois-Mareuil stel al hierdie trekke vas in sy dagboek.

Daarby kom die invloed van die klimaat. Dit is in die blanke volksplantings op die suidelike halfgrond grotendeels subtropies. Dit is 'n aangename klimaat, maar nie stimulerend vir liggaamlike en geestelike aktiwiteite, die sport uitgesonderd nie. Hulle is oorwegend veeteeltgebiede met akkerbou as bybedryf vir die meeste inwoners. Dit beteken afwesigheid van intensiewe bedryf en ondergeskikte betekenis van tyd. Vir Afrika geld dat die blankes die horlosie het, maar Afrika die tyd.

De Villebois-Mareuil het al die kenmerke in Suid-Afrika opgemerk. Hy skryf oor die klimaat: "The climate here limits activity: one has to make a greater effort than in Europe to produce an identical result".⁷⁾

'n Ander gevolg van die lewe aan die pioniersgrens is fisiese en geestelike isolement en gebrek aan belangstelling vir alle sake wat die ingesete blanke nie regstreeks raak nie. De Villebois-Mareuil skryf op 31 Januarie 1900 oor die Boer in die algemeen: "He remains at home, seated or squatted down, with his eyes on the road, looking out for the traveller with whom he can have a chat ... Time does not exist ... in this free life ..."⁸⁾

Nog 'n oorsaak van geringe prestasie en lae produktiwiteit wat in die besonder vir Suid-Afrika geld, is die meerderheid van bruin en swart mense wat 'n groot deel van die arbeid moet lewer en min ontwikkel en geskoold is. Hy skryf op 31 Januarie oor die landbouproduksie: "Of course everything would be allright with attention, but the European gardener (in South Africa) cannot work as in Europe and must rely on the blacks." "The Boer is lazy by nature ..." (31 Januarie 1900).⁹⁾

Soos 'n egte verteenwoordiger van die Eerste Wêreld is De Villebois-Mareuil oor die Derde Wêreld van Suid-Afrika afwisselend vertoornd en vertederd - vertoornd oor die gebrek aan organisasie en beplanning en die geringe prestasie en produktiwiteit, maar vertederd oor die algemene, warm menslike belangstelling, simpatie en gasvryheid.

Beroepsmilitêr teenoor burgermilisie¹⁰⁾

Europese beroepsoffisiere, te wete militêre attachees en vrywilligers in die Boereleër, het in Suid-Afrika kennis gemaak met die leërorganisasie van die republieke wat vir hulle vreemd en ouderwets was. 'n Militêre opleiding en volledige leërorganisasie met diensplig, generale staf, verkennerkorps, mediese diens en werkplase vir vervaardiging en herstel van wapens en ammunisie het ontbreek. Die beroepsoffisiere van oorsee het algemeen die vaardighede van die Boere om perd te ry, te skiet met gewere en kanonne en dekking te vind geprys, maar spoedig besef dat hierdie militêre deugde ontoereikend was om 'n oorlog teen 'n moderne, goed toegeruste leër met 'n groot getaloorwig